

TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ İDARE DÜZENLEMELERİN KOCAELİ'YE YANSIMALARI

Mehmet GÜNEŞ*

Giriş

Kocaeli vilayeti, Marmara Bölgesi'nde batıda İstanbul, güneyde Bursa ve doğuda Sakarya illeriyle sınırlı bir yerleşim birimidir. Tarihi itibarıyla bu şehir, Bithynia kralı I. Nikomedes tarafından M.Ö. 264-263'te kuruldu ve Bithynia Devleti'nin başkenti yapıldı. Daha sonra Bitinya kralı IV. Nikomedes'in M.Ö. 74 yılında topraklarını Roma İmparatorluğu'na bırakmasıyla birlikte şehir, Roma'nın idaresine geçti.¹

İzmit'te ilk Türk hâkimiyeti ise Süleyman Şah zamanında oldu. Burası 1081 tarihinde Süleyman Şah'ın idaresinde olmakla birlikte 1085 yılında Bizans'ın eline geçti. Haçlı Seferleri sırasında Haçlılar, İzmit'e 1096'da gelerek şehre yerleştiler. Bundan sonraki süreçte Bizans ile Latinler arasında el değiştiren İzmit, 1228 yılında tekrar Bizans hâkimiyetine girdi.²

Osmanlı döneminde İzmit, 1337 tarihinde fethedildi.³ Bundan sonra yaklaşık bir asır içerisinde Kocaeli Yarımadası, yani Sakarya Nehri'nden İstanbul Boğazı'na kadar olan yerler, tamamen Osmanlı'nın eline geçti.⁴ İdari bakımdan burası, Orhan Bey döneminde Kocaeli Sancağı'nın merkezi yapılmış ve bu sancak 1420'de Anadolu Eyaleti'ne bağlanmıştı. İzmit, Osmanlı'nın ağaç ihtiyacını karşıladığı önemli merkezlerden biriydi.⁵

1842 Sonrası Mülki İdaresi

Osmanlı Devleti'nin klasik idari yapısı içerisinde taşradaki en üst idari birim eyaletlerdi. Eyaletlerin mülki, mali ve askeri idaresinden beylerbeyi denilen kişiler sorumlu durumdaydılar. Eyaletlerin alt birimi sancaklardı ve burayı sancakbeyi idare ederdi. Sancakbeyi, mülki idareci olmanın yanı sıra bölgedeki askerlerin komutanıydı. Sancak dışındaki kaza idari birimi ise doğrudan merkeze bağlıydı ve kadı tarafından idare edilirdi.⁶ Bunun dışında farklı unsurlar da vardı. Mesela devlet, vezirlere valilik veremediği zaman onlara, geçimlerini sağlamaları için bir veya birkaç sancağın yönetimini bırakırdı. Mutasarrıf denilen bu kişiler de bazen görev yerlerine gitmeyip müsellim denilen vekiller

* Dr., Başbakanlık Osmanlı Arşivi, mhmgunes@gmail.com.

1 Şennur Kaya, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmit Kenti*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 10, 11.

2 İdris Bostan, "İzmit", *DİA*, 23(2001), s. 536.

3 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1, Ankara, 2011, s.133.

4 A. Nezih Galitekin, *Kocaeli Körfezi İlçesi (Tarih ve Kültür Mirası Eserler)*, 1, İstanbul, 2008, s. 132.

5 Kaya, *Tanzimat'tan...*, s. 12.

6 Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, 6(1999), s. 113-119.

aracılığıyla bölgeyi idare ederlerdi.⁷ Taşrada ayrıca idari yetkilere sahip muhassıllar da bulunurdu; bu kişiler hem sancağın gelirlerini tahsil eder hem de idaresini yürütürlerdi.⁸

Yukarıda kısaca değinilen klasik Osmanlı şehir idaresi üzerinde II. Mahmud döneminde düzenlemeler yapılmaya başlandı. 1826'da yeniçeri ocağının kaldırılmasını takiben 1829 yılında İstanbul'da muhtarlık teşkilatı kuruldu ve akabinde 1833-34 tarihinden itibaren ülke geneline yaygınlaştırıldı.⁹ Teşkil edilen yeni orduya destek sağlamak ve geri hizmeti yürütmek üzere 1834 yılında redif adıyla bir askeri yapı tesis edildi. Ardından askeri işleri daha iyi yürütebilmek için 1836 yılında bir düzenlemeye de gidildi. Bu kapsamda Anadolu ve Rumeli'de sancaklar, ilişkilerine göre ferik ve mirlivaların idaresine verildi ve buralar, üst kademe mali işleri de üstlenen müşirlere bağlandı. Böylece taşrada müşirlik adında yeni eyaletler teşkil edildi ve buralara müşir denilen vezirler tayin edildi.¹⁰

Ülkede asıl köklü değişiklikler ise Tanzimat Fermanı ile birlikte oldu. Mali, askeri ve sosyal alanlarda önemli yenilikleri öngören bu fermanın ilanından sonra yeni düzenin özellikle mali yönünü icra etmek üzere taşraya muhassıl adlı devlet görevlileri gönderilerek vergi tahsil işleri yürütüldü. Ayrıca muhassıllara işlerinde yardımcı olmak üzere taşrada muhassıllık meclisleri teşkil edildi.¹¹ Kısa süre uygulanan bu ilk girişimden beklenen sonuç alınamayınca muhassıllık usulü kaldırıldı ve 1842 yılında yeni bir yapılanmaya gidildi. Bu yapı içerisinde eyaletleri valiler, sancakları kaymakamlar, kazaları ise müdürler idare edeceklerdi. Muhassıllık kaldırılrsa da meclisler varlıklarını devam ettirdiler. Ancak isimlerinde ve yapılarında ufak değişikliklere gidildi. Öncelikle adları memleket meclisi olarak değiştirildi, görev alanları da yeni hiyerarşiye göre düzenlendi. Zamanla bu meclislerle ilgili yeni düzenlemeler yapıldı, bu minvalde 1849 tarihinde bir talimatname yayımlandı. Bu doğrultuda meclislere eyalette meclis-i kebir (büyük meclis), sancakta ise küçük meclis denildi.¹²

Eyalet yapılanması üzerinde asıl önemli düzenleme ise 1860'lı yıllarda oldu. Şöyle ki Âli ve Fuad paşalar, taşra idaresini düzenlemek amacıyla Midhat Paşa'yı İstanbul'a çağırdılar. Bundan sonra yapılan çalışmalar neticesinde Silistre, Vidin ve Niş eyaletleri birleştirilerek Tuna adıyla yeni bir vilayet kuruldu,¹³ bu esnada hem Tuna için bir nizamname hem de umumi bir nizamname hazırlandı.¹⁴ Tuna Vilayeti Nizamnamesi olarak bilinen metin, 7 Kasım 1864/7 Cemaziyelâhir 1281 tarihinde yayımlandı. Nizamnamede her sancağın kaymakamlık olduğu, sancakların kazalara ayrıldığı ve her kazanın müdürlük olduğu belirtildi.¹⁵ Nizamnamenin adında görüldüğü gibi Osmanlı'da artık eyalet yerine vilayet kelimesi kullanılacaktı.

Bu nizamnameyi icra etmek üzere görev yerine giden Midhat Paşa, Tuna vilayetinde söz konusu nizamnameyi uygulamaya koydu.¹⁶ Nizamname Tuna'da başarıyla uygulanınca yeni nizamın ülkeye yayma kararı alındı ve bu gayeyle Haziran 1867/Safer 1284 tarihinde bir talimat yayımlandı. Bu talimata göre vilayetler livalardan, livalar kazalardan, kazalar ise nahiye ve köylerden oluşmakta; vilayeti vali, livayı mutasarrıf, kazayı kaymakam,

7 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1997, s. 21.

8 Yücel Özkaya - Ali Akyıldız, "Muhassıl", *DİA*, 31(2006), s. 18.

9 Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *TTK Belleten*, 34/135(1970), s. 409-413. Akyıldız, "Muhtar", *DİA*, 31(2006), s. 52.

10 Ahmed Lütfi, *Tarih-i AhmedLütfi*, 5, Dersaadet, 1302, s. 165-168. Çadırcı, *Tanzimat Döneminde...*, s. 14-16. Emre Satıcı, *19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 16, 17.

11 Özkaya - Akyıldız, "Muhassıl", s. 19.

12 Çadırcı, *Tanzimat Döneminde...*, s. 215-225.

13 Selda Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/37 (2005), s. 101, 102. Mehmet Çelik, *Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği (1864-1868)*, İstanbul, 2010, s. 47.

14 Kılıç, "1864 Vilayet...", s. 102.

15 *Düstur*, 1282, s. 517-536. Takvim-i Vekâyi, 773, s. 2-5. *BOA, A.DVNSBUY.ILM.d*, 5, s. 77-86.

16 Kılıç, "1864 Vilayet...", s. 107.

nahiyeyi müdür ve köyü muhtar idare etmekteydi.¹⁷ Bundan sonra önemli bir düzenleme de 1871 yılında vilayetler nizamnamesinin ilanıyla meydana geldi; önceki nizamnamede açıklanmayan nahiyeye idaresi ile belediye teşkilatı bu nizamnamede ele alınarak açığa kavuşturuldu.¹⁸

Tanzimat Döneminde İzmid/Kocaeli Hakkında Yaşanan Gelişmeler

Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kaldırılmasından sonra oluşturulan yeni orduyla ilgili olarak yukarıda belirtilen müşirlik nizamı meydana getirilince, Hüdavendigâr da bu kapsama alındı. Redif idaresi olarak teşkil edilen Hüdavendigâr müşirliği dâhilinde Hüdavendigâr merkezi, Kocaeli, Bolu, Karesi, Eskişehir sancaklarının askeri, mülki ve mali işleri, Hüdavendigâr müşirine bırakıldı.¹⁹ Yine Tanzimat'tan önceki dönemde İzmid, kereste işlerinde ön planda olduğu için buranın mülki idarecisi, kereste nazırı ve mütesellim durumundaydı.²⁰

Kocaeli Sancağı, Tanzimat döneminde idari açıdan farklı eyalet ve vilayetlere hatta Zabtiye Müşirliği'ne bağlanarak idare edilmişti. Bu durumu, dönemin devlet salnamelerinden takip etmek mümkündür. Ancak salnamelerin yayımlanmaya başladığı 1847 yılından önceki yapıyı Osmanlı Arşivi evrakından takip etmek uygun olacaktır. İdareciler açısından bakıldığı zaman Tanzimat'ın ilk yıllarında Kocaeli kaymakamı Hasan Rüşdi Efendi'dir. Fakat kendisi, idarede başarısız olduğu için azledilerek yerine askeri bir şahsiyet olan Miralay Vasıf Bey tayin edilmişti.²¹ Sonradan Ankara mutasarrıfının görevden alınmasından sonra İzmid kaymakamı Vasıf Paşa, Ankara mutasarrıfı yapılırken İzmid Kaymakamlığı'na da Ömer Paşa getirildi.²² Ömer Paşa, daha sonra Harput mutasarrıfı olarak atandı ve kendisine rütbesine uygun nişan verildi.²³ Bundan sonra sancağın kaymakamı olmak üzere Mustafa Efendi tayin edildi.²⁴ Mustafa Efendi'nin tayininden sonraki idareci listesini salnamelere bakarak yıl bazında görmek mümkündür. Bu dönemde salnamelere göre şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

1847/1263'de Kocaeli Livası, Kastamonu Eyaleti'ne bağlıdır. Buranın muhassıl unvanlı idarecisi de Mustafa Efendi'dir.²⁵ Sonradan Mustafa Bey, Hüdavendigâr Eyaleti defterdarı olarak tayin edilince yerine Meclis-i Zabtiye azasından Osman Bey getirildi.²⁶

1848/1264 ile 1849/1265 dönemlerinde Kocaeli Livası, Kastamonu Eyaleti'ne bağlıdır; kaymakamı da Osman Bey'dir. 1850/1266'da Kocaeli Livası, Kastamonu Eyaleti'ne bağlıdır. Kaymakamı Osman Paşa'dır; bu kişi paşalığa yükselmiş görünmektedir.

1851/1267'de burası Kocaeli/İzmid Livası olarak görülmektedir ve Kastamonu Eyaleti'ne bağlıdır, kaymakamı da Arif Paşa'dır. 1852/1268 ile 1853/1269 dönemlerinde burası İzmid Livası olarak görülmektedir ve Kastamonu Eyaleti'ne bağlıdır, kaymakamı Arif Paşa'dır. 1854/1270'de İzmid, Kastamonu Eyaleti'ne bağlıdır. Livanın kaymakamı Edhem Paşa'dır.²⁷ 1855/1271'de İzmid, Kastamonu Eyaleti'ne bağlıdır. Livanın kaymakamı Edhem Paşa'dır.²⁸

17 Sarkis Karakoç, *Külliyyat-ı Kavânin*, 1852/5086, s. 2-18. BOA, *İ.MVL.*, 575/25823 (Lef: 2-5). Kılıç, "1864 Vilayet...", s. 107. *Takvim-i Vekâyi*, 884, s. 2.

18 *Düstur*, 1. Tertip, cilt 1, s. 625-651.

19 Ahmed Lütfi, *Tarih-i Ahmed Lütfi*, 5, Dersaadet, 1302, s. 165-168. Çadircı, *Tanzimat Döneminde...*, s. 14-16. Emre Satıcı, *19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 16, 17.

20 BOA, *İ.DH.*, 1/2, Nisan 1839 (Lef: 1, 2).

21 BOA, *İ.DH.*, 79/3923, 31 Ağustos 1843.

22 BOA, *C.DH.*, 69/3420, 4 Aralık 1844.

23 BOA, *A.MKT.*, 28/36.

24 BOA, *İ.DH.*, 111/5610, 28 Ekim 1845.

25 *Devlet Salnamesi*, 1263, s. 84 (Salnamenin aslında sayfa numarası sonradan yazılmıştır).

26 BOA, *A.TŞF.*, 3/12, 7 Nisan 1847.

27 *Devlet Salnamesi*, 1264, s. 114. 1265, s. 76. 1266, s. 43. 1267, s. 71. 1268, s. 70. 1269, s. 72. 1270, s. 79.

28 *Devlet Salnamesi*, 1271, s. 68 (Salnamenin listesinde İzmid livası, Girid eyaletinin sırasına yazılmıştır).

1856/1272'de burası Kocaili/İzmid Livası olarak geçmektedir. Sancak, bu yıldan itibaren artık Kastamonu'ya değil, Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlıdır. Sancağın kaymakamı ise Hüseyin Paşa'dır. 1857/1273 ile 1858/1274 dönemlerinde Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı olarak görünen Kocaili/İzmid Livası'nın kaymakamı Hüseyin Paşa'dır.²⁹

1858-59/1275'te Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı Kocaili/İzmid Livası'nın mutasarrıfı Haydar Paşa'dır.³⁰ Bu dönemde İzmid mutasarrıfı olarak Vahid Paşa da görülmektedir. Ancak Vahid Paşa vefat edince Eylül 1858 tarihinde mutasarrıflık, kaymakamlığa dönüştürülerek kaymakamlığa Sinob eski kaymakamı Tufan Paşa getirildi.³¹ Devlet salnamesinde ise Tufan Paşa, mutasarrıf olarak yazılıdır; salnameye göre 1860/1276'da Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı Kocaili/İzmid Livası'nın mutasarrıfı Tufan Paşa'dır.³² 1861/1277'de ise Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı Kocaili/İzmid Livası'nın mutasarrıfı Ragıp Paşa'dır.³³

1861-62/1278'de Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı Kocaili/İzmid Livası'nın idarecisi kaymakam olarak yazılı Mustafa Efendi'dir.³⁴ 1862-63/1279'da Kocaili Livası, Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı görülmektedir; mutasarrıfı da Hasan Paşa'dır. 1863-64/1280'de Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı olan Kocaili Livası'nın mutasarrıfı Maşuk Paşa'dır.³⁵

1864/1281 tarihinde burası Kocaili/İzmid Livası şeklinde yazılıdır ve Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlıdır. Buranın mutasarrıfı da Maşuk Paşa'dır. Şunu da belirtmekte fayda vardır ki bu tarihte yukarıda açıklandığı üzere 1864 vilayet nizamnamesi yayımlanarak eyaletlere artık vilayet denilmeye başlandığı için metinde bundan sonraki ifadelerde artık eyalet tabiri kullanılmayacaktır.

1865/1282 ile 1866/1283 dönemlerinde Kocaili/İzmid Livası, Hüdavendigâr'a bağlıdır; buranın mutasarrıfı da Maşuk Paşa'dır. 1867/1284'te Hüdavendigâr'a bağlı Kocaili/İzmid Livası'nın mutasarrıfı Hasan Paşa'dır. 1868/1285'te Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı Kocaili/İzmid Livası'nın mutasarrıfı Fazıl Paşa'dır. 1869-70/1286'da İzmid olarak yazılıdır. Burası Hüdavendigâr'a bağlıdır ve mutasarrıfı Asaf Paşa'dır. 1870-71/1287'de Hüdavendigâr'a bağlı İzmid Livası'nın mutasarrıfı Edhem Paşa'dır.³⁶

1871-72/1288 tarihli salnamede ise çok farklı bir durum gözlenmektedir. Bu dönemde Kocaili Livası, Zabtiye'ye bağlı olarak görülmektedir. Kocaili Livası'nın mutasarrıfı Mehmed Raşid Efendi'dir. Ne var ki ertesi yıl burası yine Hüdavendigâr'a bağlı gösterilmiştir. 1872-73/1289'da Hüdavendigâr'a bağlı Kocaili Livası'nın mutasarrıfı Hasan Bey'dir. Ancak ertesi yıl yine Zabtiye bölümünde görülmektedir. Nitekim 1873-74/1290'da Zabtiye bölümünde bulunan İzmid Mutasarrıflığı'nın mutasarrıfı Ağâh Efendi'dir. Buraya bağlı kazalar ise Adapazarı, Karamürsel, Kandıra ve Geyve'dir.

İzmid'in durumu, bu dönemde sıkça değişmektedir. Nitekim 1874-75/1291'de sancak olarak görülen İzmid, müstakil olarak idare edilmektedir; mutasarrıfı ise Emin Bey'dir. Fakat 1875-76/1292'de burası yine Bab-ı Zabtiye idaresinde gösterilmektedir. Bu tarihte İzmid Sancağı'nın mutasarrıfı Arif Paşa'dır. Son olarak 1876-77/1293'te ise Zabtiye Nezareti idaresinde görülen İzmid Sancağı'nın mutasarrıfı Ahmed Tevfik Bey'dir.³⁷

29 *Devlet Salnamesi*, 1272, s. 65. 1273, s. 64. 1274, s. 72.

30 *Devlet Salnamesi*, 1275, s. 70 (Salnamenin aslında sayfa numarası sonradan yazılmıştır).

31 *BOA, İ.MVL.*, 403/17510, 23 Eylül 1858.

32 *Devlet Salnamesi*, 1276, s. 70 (Salnamenin aslında sayfa numarası sonradan yazılmıştır).

33 *Devlet Salnamesi*, 1277, s. 75.

34 *Devlet Salnamesi*, 1278, s. 75.

35 *Devlet Salnamesi*, 1279, s. 77. 1280, s. 70.

36 *Devlet Salnamesi*, 1281, s. 68. 1282, s. 67. 1283, s. 73. 1284, s. 90. 1285, s. 101. 1286, s. 135. 1287, s. 150.

37 *Devlet Salnamesi*, 1288, s. 164. 1289, s. 155. 1290, s. 133. 1291, s. 148. 1292, s. 175. 1293, s. 177.

Kocaili Sancağı'nın idari mekanizmasını daha iyi görebilmek amacıyla bir de Hüdavendigâr Vilayeti'nin salnamesine bakmak uygun olacaktır. Hüdavendigâr Vilayeti'ne ait 1870-71/1287 tarihli salnameye göre Kocaili Sancağı'nın idarecisi mutasarrıftır ve bu şahıs, Mehmed Edhem Paşa'dır. Diğer görevliler naib Mehmed Raşid Bey, müftü Ömer Halis Efendi, muhasebeci İbrahim Efendi, tahrirat müdürü İsmail Hakkı Efendi'dir.

Meclis-i idare-i liva: Reisi mutasarrıf paşadır. Aza-yı tabiiye olarak naib, müftü, muhasebeci, tahrirat müdürü; aza-yımüntehave olarak üç Müslim ve iki gayrimüslim vardır.

Meclis-i temyiz-i liva: Reisi naibdir. Mümeyyizleri arasında Müslim ve gayrimüslim şahıslar vardır. Katib-i temyiz ile katib-i cinayet de vardır.

Meclis-i idare-i liva kalemi: Başkâtip refiki ile mukayyid vardır.

Meclis-i temyiz-i liva kalemi: Hukuk başkâtibi refiki ile cinayet başkâtibi refiki vardır.

Muhasebe-i liva kalemi: Muhasebe refik-i evveli, sanisi, salisi, defterci ve sandık emini.

Tahrirat-ı liva kalemi: Muavin, mukayyid ve mübeyyizler vardır.

Mahkeme-i ticaret-i İzmid: Reisi Müslümandır. Aza-yı daime ve aza-yı muvakkate olarak Müslim ve gayrimüslimler vardır.

Meclis-i belediye: Reis ile muavin Müslümandır. Mümeyyizleri arasında Müslim ve gayrimüslim şahıslar vardır. Ayrıca kâtip ile sandık emini mevcuttur.

Tahrir idaresi: Tahrir-i emlak komisyonu azaları olarak Müslim ve gayrimüslim şahıslar mevcuttur.

Tahrir-i emlak seyyare memurları: Memur, refakat kâtibi ve messah memurlarıdır.

Tahrir-i emlak kalemi memurları: Başkâtip, vukuat kâtibi, tahsilat kâtibi, senedat kâtibi ve mukayyidler vardır.

Evkaf idaresi: Müdür ve kâtip vardır.

Arazi kalemi: Başkâtip, refik ve mukayyid vardır.

Memurin-i müteferrika olarak da orman müfettişi ile memleket tabibi vardır.

İzmid'e bağlı kazalar: Adapazarı Kaymakamlığı, Geyve Kaymakamlığı, Kandıra Kaymakamlığı, Karamürsel Kaymakamlığı'dır.³⁸

1868 Sonrası Belediye İdaresi

Şehir idaresinin bir diğer boyutu da belediye idaresidir. Klasik Osmanlı idaresinde kadı ve onun maiyetindeki çeşitli görevliler tarafından yürütülen belediye işleri,³⁹ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern manada bir teşkilat haline gelmeye başladı. Belediye idaresinin teşkil edilmesine devletin merkezi olan İstanbul'da başlandı ve ilk olarak 1855 yılında İstanbul Şehremaneti kuruldu. Bu girişimden sonra görüşmeler konu üzerinde görüşmeler yapıldı ve bunun neticesinde 1857'de daha dar bir alanı, Beyoğlu-Galata çevresini kapsayan Altıncı Daire-i Belediye denilen belediye idaresi teşkil edildi.⁴⁰

Merkez dışında modern belediye teşkilatı 1864 vilayet nizamnamesinde kısaca bahsedildi; ancak Midhat Paşa'nın, 13 Kasım 1865'te Babıâli'ye sunduğu teklif üzerine belediye meclisleri kurulmaya başlandı.⁴¹ Belediye meclisleri esasen 25 Temmuz 1867/23 Rebiülevvel 1284 tarihinde çıkarılan kanunlarla ülke genelinde teşkil edilemeye başlandı.

38 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 1287, s. 91-98.

39 İlhan Yerlikaya, "Tanzimattan Önce Osmanlı Devletinde Belediye Hizmetleri", *Osmanlı*, 6 (1999), s. 132.

40 Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti*, İstanbul, 2011, s. 17, 24.

41 Çelik, *Balkanlar'da Tanzimat...*, s. 59.

Talimatlara göre meclisin reisi, muavini ile azaları, müşavere azası olarak mühendis ile memleket tabibi, gereği kadar teftiş memuru ve zabtiye askeri temsilcileri ile kâtip ve sandık emini olacaktı. Meclisin görevleri sokak, lağım, kaldırım ve suyollarını düzenlemek; geceleri kandil yakmak; ağırlık ölçülerini, lokanta ve baloları kontrol etmek; sağlığa zararlı şeyleri yasaklamak, yangın tulumbalarını korumak, muhtaçların ihtiyaçlarını gidermek, sokaklarda eşya satılmasını ve başıboş hayvan dolaşmasını engellemektir.⁴²

Belediye idaresi, ülke geneline yayıldığı zaman İzmir'de de belediye teşkil edildiği görülmektedir. Söz konusu idarenin bir meclisi vardır. Meclis-i belediye olarak kayıta geçen meclisin reisi Tahir Ağa'dır. Belediyenin diğer görevlileri olarak muavin Hacı İsmail ile Müslim ve gayrimüslim mümeyyizleri vardır; ayrıca meclisin kâtibi Mehmed ve sandık emini Salih mevcuttur. Dolayısıyla hem mülki hem de mahalli idare bakımından İzmir, merkezin aldığı kararların icrasına dikkat etmekte ve bunları yürürlüğe koymaktadır.⁴³

Sonuç

Osmanlı idari yapısı, 19. yüzyıla kadar genel itibarıyla klasik yapısını sürdürmekteydi. II. Mahmud döneminde öncelikle bazı düzenlemeler yapılmaya başlandı ve bu durum Tanzimat Fermanı'nı izleyen dönemde ilerletildi. Taşra hiyerarşisi düzenlendi; idari ve hukuki meclisler teşkil edildi ve aslen 1864 yılında çıkarılan nizamnamelerle birlikte daha sistemli bir yapı tesis edildi. Bu arada modern belediyeler de ülke geneline yaygınlaştırılmaya çalışıldı.

İzmir ya da Kocaeli denilen bölgenin Tanzimat döneminde geçirdiği idari aşamalara bakıldığında öncelikle burası bir sancak olarak ve zaman zaman değişiklik göstererek kaymakam ve mutasarrıflar tarafından idare edildi. Yine bu esnada sancak olarak Kastamonu ve Hüdavendigâr eyalet/vilayetlerine bağlı oldu; bunun dışında yeri geldiğinde müstakil idare edildiği gibi bir dönemden sonra da Zabtiye idaresine bağlanarak varlığını sürdürdü. Söz konusu durumun ele alındığı bu çalışmada tüm bu değişken süreç, dönemin resmi kaynakları da kullanılarak ortaya konuldu.

42 *Düstur*, 1. Tertip, cilt 2, 1289, s. 491-497.

43 *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, 1287, s. 92.

KAYNAKÇA

- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) Evrakı
- BOA, A.DVNS.BUY.İLM.d (Bab-ı Âsafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Buyruldu ve İlmühaber
- BOA, A.MKT (Sadaret Mektubi Kalemi), 28/36.
- BOA, A.TŞF (Sadaret Teşrifat Kalemi), 3/12.
- BOA, C.DH (Cevdet Dâhiliye), 69/3420.
- BOA, İ.DH (İrade Dâhiliye),1/2; 79/3923;111/5610;
- BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vâlâ), 403/17510; 575/25823.
- Defterleri), 5.

Mecmua ve Gazeteler:

- Devlet Salnamesi*, 1263-1293.
- Düstur*, 1. Tertip, cilt 1, 1289; cilt 2, 1289.
- Düstur*, 1282.
- Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, 1287.
- Takvim-i Vekâyi*, 773.
- Takvim-i Vekâyi*, 884.

Araştırma İnceleme Eserler:

- Ahmed Lütüfî, *Tarih-i AhmedLütüfî*, 5, Dersaadet, 1302.
- Akyıldız, Ali, "Muhtar", *DİA* (Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), 31 (2006).
- Bostan, İdris, "İzmit", *DİA*, 23(2001).
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1997.
- ____ "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *TTK Belleten*, 34/135 (1970).
- Çelik, Mehmet, *Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilâyeti Valiliği (1864-1868)*, İstanbul, 2010.
- Galitekin, A. Nezih, *Kocaeli Körfez İlçesi (Tarih ve Kültür Mirası Eserler)*, 1, İstanbul, 2008.
- Karakoç, Sarkis, *Külliyat-ı Kavânin*, 1852/5086.
- Kılıç, Selda, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/37 (2005).
- Oktay, Tarkan, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti*, İstanbul, 2011.
- Özkaya, Yücel - Akyıldız, Ali, "Muhassıl", *DİA*, 31 (2006).
- Satıcı, Emre, *19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 1, Ankara, 2011.
- Ünal, Mehmet Ali, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, 6 (1999).
- Yerlikaya, İlhan, "Tanzimattan Önce Osmanlı Devletinde Belediye Hizmetleri", *Osmanlı*, 6 (1999).